

KÉT HÉT OLASZORSZÁGI KÖNYV- ÉS LEVÉLTÁRAKBAN.

(1878 májusban).

Fraknói Vilmostól.

Olaszországnak, az ó- és új-kori civilisáció szerencsés hazájának, könyv- és levéltárai az európai történetírás kiaknázhatatlan bányáit képezik. Minden nemzet történetnyomozói a könnyű munka és a biztos eredmény kilátásával szállhatnak le azok mélyébe.

Es magamnak is immár kellemes megszokássá lett, minden esztendőben néhány hetet szentelni azoknak. Bármennyiszer térek vissza ugyanazon helyre, mindig kielégítve távozom. Egy nagy könyv- vagy levéltár irattömegéből valamely országnak, például Magyarországnak történetét érdeklő összes anyagot felkutatni: számos éveket igénylő feladat volna, s ekkor is kétesnek tűnnek fel, vajjon az teljesen meg van-e oldva.

Saját tapasztalásom arról győzött meg, hogy minden új dolgozat külön kutatásokat igényel. Csak akkor, mikor valamely korrallal vagy egyéniséggel behatóan foglalkozunk, ismerjük fel világosan mindazokat a halvány nyomokat, melyek a történetük felvilágosítására vezető utakat jelölik.

Meggyőződtem erről a jelen alkalommal is, mikor figyelmet Vitéz János életének és korának történetére irányoztam első sorban.

Ismervén összeköttetéseit Olaszország leghírvevesebb humanistáival; és azt az érdeklődést, melyet korábban Magyarország küzdelme a törökökkel az olasz államférfiak körében felkeltett; semmi kétségem nem volt az iránt, hogy sok új részlettel gazdagíthatom munkámat.

I.

Levéltári kutatásaimat Milánóban kezdtem meg, hol az állami levéltár, a sokféle csapások daczára, melyek idők folytán érték, főleg a XV. század történetére gazdag forrásokat tartalmaz; minthogy a Viscontik és Sforzák, mint ügyes diplomaták, az európai nagy mozgalmak fontos tényezőivé tudtak lenni.

Hunyady Jánossal mint kormányzóval is összeköttetésben állottak, a mely nem szakadt meg akkor sem, mikor Hunyady az ország kormányát V. László kezeibe tette le. Tanúskodik erről 1453 april 10-én a milánói herceghez intézett levele, melyben értesíti, hogy a Jacobus Delbene nevű követe által küldött levelét vette, és maga viszont titkárát Albert jogtudort (Vetés Albertet) küldi hozzá »cum plena tractandi et concludendi facultatis potestate in factis eidem vestre dominacioni peroptime notis«. Sajnos, nem tudjuk meghatározni, melyek voltak ezen ügyek. Valószínűleg a Fridrik császárral ez időben folytatott alkudozásokkal, vagy a török háborúkkal állottak összeköttetésben.

1456-ban egy másik magyar követ, György pozsonyi prépost, jelent meg Milánóban, V. László részéről; míg ugyanakkor Giovanni de Ulesiis milánói cancellár járt Magyarországon. Fennmaradt egy levele, melyben 1456 december 1-én Németujhelyről jelenti Cillei Ulrik meggyilkoltatását, és kiemeli, hogy ezen esemény híre Ausztriában is általánosan örömmel fogadtatott. »Ognuno se sallegra — úgy mond — della morte del dicto Conte de Cile, et qua communiter si dice che era uno tiranno.«

Ezen véres esemény gyászos következményeiről érdekes jelentéseknek egész sorozata maradt fenn e levéltárban. Azok Thomasius Jánosnak, a velencei köztársaság budai ügyviselőjének levelei, melyeket közérdekű tartalmuk miatt másolatokban megküldöttek a többi olasz udvaroknak. Az eredeti példányok azóta tűzvész áldozataivá lettek, és a milánói másolatok mentették meg tartalmukat a történelemnek.

Ezen levelek Budáról, 1457. márczius 10, 15, april 7 és junius 13-án irattak. Egyik dátum nélküli.

Márczius 10-én, mikor a közeledő catastrofáról még senkinek sem volt sejtelve, mellékesen felemlíti a többi részletek között, hogy tegnap Hunyady László Esztergomba ment, hogy az ott táborozó cseh hadakkal alkura lépjen, s mihelyt ezen ügyet elintézi, birtokaira fog sietni, hogy ott a török hadjáratra felkészüljön, míg öcsese Mátyás, ki e napokban érkezett Budára, a királyi udvarban marad.

Márczius 12-iki levelében jelenti, hogy Hunyady László

Esztergomból Budára visszaérkezett: a nélkül, hogy a csehekkel folytatott alkudozásai eredményre vezettek volna.¹⁾

Három nappal utóbb levele már a szomorú esemény hírét viszi Olaszországba.

Szerinte, márczius 14-én délutáni hat óra tájban, mikor a nádor, Pálóczi László, Giskra és a két Hunyady a királynál együtt voltak, rendelet adatott a vár kapuinak elzárására. A velenzei követnek az alsó városban volt lakása, s így csak azt be-szélheti el, a mi itt történt s tudomására jutott. E szerint a vár elzárása után királyi hírnökök járták be a várost, azzal a pa-rancscsal, hogy mindnyájan, kik a király hívei a vár falai alá gyülekezzenek. A nép megjelent, s miután itt négy óra hosszát várakoztak volna, értésökre adatott, hogy mindenki térjen vissza házához és felfegyverkezve várja be a további parancsokat. Egyúttal tudomásukra hozatott, hogy a király parancsára a Hu-nyady testvérek őrizet alá helyeztettek.

Hunyady László csapata, mely mintegy 1200 emberből állott, s a pesti parton volt elhelyezve, mihelyt urának elfogatá-sáról értesült, azonnal fegyvert fogott és a Duna partjára sietett; de mivel a király parancsára a hajók mind eltávolítottak, nem kelhettek át a folyamon és Temesvár felé vették útjokat.

Másnap, mivel a vár még mindig el volt zárva, semmi más hír nem jött az ügynök tudomására, mint az, hogy e napon a nagyváradi püspököt, a kalocsai érseket, az esztergomi érsek egyik unokaöcsését és több urat szintén elfogtak. E mellett fel-jegyzi, hogy sokan attól félnek, hogy Szilágyi Mihály »egy vesze-delmes ember« bosszúból a törökkel alkura lépend.

A következő levél csak három héttel később, ápril 7-én iratott; valószínűleg azért, mert korábban nem volt alkalma Ve-lenczébe küldeni. Elbeszéli Hunyady László kivégeztetését; ki-emeli, mennyire mély benyomást tett ez esemény az egész nem-zetre. »Kevés magyar ember — úgy mond — tudta visszatartani könnyeit.« Elmondja, hogy a kivégeztetésre következő napon a nagyváradi püspök budai házát feldúlták. És hogy közhiedelem szerint őt is kivégezték vagy örökös börtönre ítélték volna, ha csak Carvajal bibornok a pápai követ erélyesen fel nem lép. Ez

¹⁾ E levél nincs meg. Hivatkozik rá márczius 15-iki levelében.

ugyanis sajátkezű levélben figyelmeztette a királyt; hogy a püspök elfogatása által az egyházi kiközösítést vonta magára; s hogy ő a szent szék és saját személye iránti tekintetből nem tűrheti, hogy szeme láttára egy püspök világi fejedelem által őrizet alatt tartassék. A király két napig nem válaszolt e levélre, s ezen idő alatt úgy tekintették a királyt, mint a ki excommunicálva van, minélfogva a királyi kápolnában nem tartatott az isteni tisztelet. Végre harmadnap a király Esztergomból Budára hívta a primást, és kiszolgáltatta neki Vitéz Jánost, hogy az egyházi törvények szerint járjon el vele. Ugyancsak a legátus közbenjárására történt az is, hogy a király az elfogott világi urakról a bilincseket levétette. Az engesztelékenység szellemét igyekezett uralomra juttatni; hangsúlyozván, hogy erőszakos fellépésével a törökök ellen tervezett hadjárat sikerét kockáztatja.

A Hunyady László kivégeztetését előidéző körülmények titkaiba a velencei ügynök nem volt beavatva. Felemlíti, hogy némelyek szerint Cillei barátjai bosszújának, mások szerint magánylölötnek volt áldozatja. A király néhány órával lefejeztetése után, egyik bizalmas emberét küldötte a pápai legátushoz, kinek tudomására hozta, hogy Hunyady Lászlót, mint az élete ellen szőtt összeesküvésnek fejét büntette.

Érdekes, a mit a velencei ügyviselő a Hunyady-ház tagjainak és barátainak magatartásáról feljegyez. Ápril 23-án Hunyady János özvegyének követe jelent meg a királynál, levelet hozva, melyben a szerencsétlen anya esedezik, hogy legalább másik fiának életét kimélje; kész oly nagy váltságdíjt fizetni, a milyent csak kívánni fognak tőle, még ha utolsó ruháját is oda kellene adni. Személyesen jött volna — úgy mond — a királyhoz, de bátyja erőszakkal visszatartja

És csakugyan míg a megrémült anya minden áldozatra el volt szánva, hogy életben levő gyermekét megmentse, Szilágyi Mihály égett a vágytól megboszulni az elhúnytat. Fenyegető levelet irt a királynak és a pártján levő főuraknak, kijelentve, hogy a törökkel fog szövetkezni, s ennek segítségével bosszút álland a királyon és mindazokon, kik öcsese haláláért felelősek. A velencei ügyviselő szól Szilágyi készülteiről, mikép sietett Belgrádból Temesvárra, attól tartva, hogy Szilágyi Erzsébet e fontos várat a királynak átadja; mikép gyűjt hadakat, s hogy még

számos cseh zsoldosok is gyűlnek táborába; mikép tesz a király eredménytelen kísérletet a kibékülésre.

Ismeretes, hogy a polgárháború kitörését ekkor csak V. László váratlan halála akadályozta meg.

A Mátyás király uralkodására vonatkozó milánói levelezések fel vannak véve az Akadémia által kiadott »Mátyáskori diplomatai emlékek« közé.

Köztudomású, hogy Mátyás halála után, midőn Corvin Jánosnak nem sikerült igényeit a magyar trónra érvényesíteni, a milánói udvar megtagadta tőle Bianca hercegnő kezét. De nem volt ismeretes, hogy tervben volt e hercegnő és II. Ulászló között házassági frigyét hozni létre. Ezen tervnek egyik tényezője Bakocs Tamás volt, akkor még csak győri püspök, kinek egyik érdekes leveléből következtetjük, hogy a terv sikerülte esetén a bibornoki főveg volt néki jutalmul kilátásba helyezve.

Ugyanezen korbéli diplomatai levelezésekhez mellékelve egy fontos állami irat másolata is találtatik. A horvátországi rendek 1494 ápril 10-én tartott bihácsi gyűlésökből a pápához intézett feliratuk, melyben a törökök részéről fenyegető végveszély elhárítására segélyért folyamodnak, előadják szenvedéseiket, és különösen hangsúlyozzák, hogy ők hazájukon kívül sehová sem fordulhatnak »cum preter hoc infelicissimum idioma nostrum aliud quodpiam ignoremus.«

Milánó k ö z k ö n y v t á r a i között leggazdagabb az Ambrosiana, melyet a XVII. század elején Borromeo Frigyes bibornok alapított. Codexei a IV. századig érnek fel. Hazánkat érdeklő kézírata csak kettő van. Az egyik Corvina, melyet Rómer Flóris tagtársunk ismertetett; a másik Janus Pannonius verseit tartalmazza, a melyek azonban, miként meggyőződtem, a Teleki József gróf által rendezett utrechti kiadásba mind fel vannak véve.

Ugyancsak Milánóban a Trivulzio örgrófok családjának a m a g á n k ö n y v t á r a szintén rendkívül gazdag kéziratokban, és két Corvina birtokával is dicsekszik. Felkerestem a család nagyszerű palotáját, hol a ház ura lekötelező szívésséggel fogadott A legdúsabb magánkönyvtár az, melyet valaha láttam. A múlt században a család több tudománykedvelő tagja — főpapok és államférfiak — fejedelmi bőkezűséggel gyűjték.

Pergamenre nyomtatott princeps-edítiók, miniature-ékítményekkel díszlő codexek nagy száma található itt. Az utóbbiak között legfényesebb egy miscskönyv, mely esztei Hippolyt esztergomi érsek tulajdona volt; a miniature-lapok festőjének Ghirlan-dájót tartják a szakértők.

E könyvtár két Corvináját, Mazuchelli és Budik röviden megemlítették; de leírásuk először e helyen jelenik meg. A budai könyvtár legfényesebben kiállított könyveihez számítandók.

Az első Horatius műveiről irt commentárokat tartalmaz. Ívrétű, XV. századbéli hártya-codex. 301 levélből áll. Magassága 35, szélessége 22 $\frac{1}{2}$ centimeter. Kettős címmlapja van. Az 1^b lap közepén négyszögű keret áll, melynek felső és alsó részéhez félkör alakú tér van toldva. A felsőben olvasható: PORPHIRIONIS IN HORATIVM. A közép keretben: HOC VOLVMEN CONTINET COMMENTARIA PORPHIRIONIS ET ACRONIS IN Q HORATIVM FLACCVM. Az alsó részben címer paizs áll, ezüst alapon négy veres pólyával, felette nyílt korona. Az egészet fényes virágdíszítmények veszik körül.

A 2^a lapot fényes díszkeret fogja körül: virágokkal, állatok és géniusokkal. A felső lapszél közepén gyűrűdző arany kigyó; a jobb oldalon 4 ifjú férfi alakja, azután címer: veres mezőben ezüst kettős kereszt; majd egy majom, alatta ismét címer: veres mezőben egy ezüst pólya; végre ifjú nő alakja; a baloldali lapszálen: nő alakja, alatta címer: ezüst alapon három veres pólya; majd egy óz, és ismét címer: veres mezőben ezüst kereszt; végre férfi alakja. Az alsó lapszélben a főcímer van elhelyezve: hatszögletű paizsban sötétbarna mezőn négy kék pólya.

A lap élén a cím:

POMPONII PORPHIRIONIS GRAMATICI ERVDITISSIMI COMENTARIA IN ODAE HORATII FLACCI.

A szöveg első (Q) betűjében Horátiusnak koszorúzott alakja látható.

A munka a 134^a lapon végződik.

A 135^a lapon ckes lapszél tűnik elő, és itt kezdődik Acronis Gramatici explanatio in Q. Horatii Flacci Sermones. De a cím nincs kiírva, az üres helyet elfeledték betölteni.

E munka a 301^b lapon végződik.

Az írás hanyag, de közben ékes kezdőbetűk állanak.

A könyv eredeti bőrkötése épen megmaradt; arabeszkes vak és aranyozott nyomatokkal. Középen címer helye. A könyv széle aranyozva van.

A második Corvina miscelláneákat tartalmaz. Ívrétű, 205 levélből álló hártya-codex. Magassága és szélessége mint az előbbié. Czímlapját fényes keret veszi körül mind a négy oldalán: virágok, géniusok, phantasztikus állati alakok. A felső lapszél közepén virágbokréta. A jobbszáron két női alak között, fehér lovon ülő férfiú. A balszáron csak egy nőalak. Az alsó szél tájkép foglalja el, melynek közepén nyílt koronával fedett címer paizs: sötétbarna alapon egy kék pólya. Hogy azonban ezen címer nem az eredeti, hanem e fölé van festve, mutatja a megelőző üres lapon az első címernek benyomott helye, a melyen Mátyás címerét, a magyarországi pólyákkal és a középső szívpaizsot tisztán ki lehet venni.

Ezen körülmény azért bir különös érdekléssel, mert bizonyítja, hogy a Corvin-codexek későbbi birtokosai többször saját címereiket festették a Mátyásé fölé. A mi bűvárainkat arra intheti, hogy az idegen címerekkel ellátott codexek között is találhatni Corvinákat.

Az első és második lapon Medici Cosmohoz intézett ajánló levél áll, melynek szerzője Traversari Ambrosius, ki a codexben foglalt darabok elsejét fordította.

A könyv tartalma a következő:

2^a lap. Laertii Diogenis vite atque sententie eorum qui in Philosophia claruerunt.

173^a lap. In Homeri poete vitam Peregrini Albii prefatio ad Laurentium Medicem.

174^a lap. Herodotus de vita Homeri.

183^a lap. P. Virgilii Maronis vita per Donatum Grammaticum edita.

198^a lap. Vita quorundam latinorum poetarum a P. Candido editae et primo vita P. Virgilii Maronis.

200^b lap. Ex annumerationibus Eusebii de temporibus per Olympiadas poetarum quorundam latinorum vitae, et primo de Q. Ennio poeta.

202^a lap. Verba M. Fabii Quintiliani de institutione oratoria libro decimo cum de poetis latinis tractat.

Az utolsó üresen álló levél előlapjának közepén egykorú kézírásával olvasható:

FRANCISCVS SASSETTVS THOMAE FILIVS FLORENTINVS CIVIS FACIVNDVM CVRAVIT.

MITIA FATA MIHI.

Ugyanezen jegyzetet, mely a könyv első tulajdonosáé, vagy megrendelőjeé, a modenai Eszte-könyvtár egyik Corvina codexében találtam.

A codex hárttyája és írása középszerű. Ékes initialisok gyakoriak. A lapszéleken a scriptor tartalommutató oldaljegyzetei. Más kéztől nincsenek jegyzetek.

Eredeti bőrkötése épen fennmaradt, arabeszkos nyomatokkal. Mindkét táblának közepén szívpaizs látható; az arany ágon ülő, esőrében arany gyűrűt tartó Corvin-holló. A hátulsi táblán felül olvasható:

LAERTIVS DIOGENES.

A könyv széle aranyozott.

A Trivulzio-könyvtár egykor összesen négy Corvin-codexet birt; de e század elején kettő végrendeleti hagyomány gyanánt Belgiojoso hercegnőre szállott, és jelenleg leányának Trotti őrgrofnének birtokában vannak. Ohajtottam ezen codexeket is megsemlélni, mivel azonban a főrangú tulajdonosnő távol volt Milánótól, ezt egy jövő alkalomra kellett halasztanom.¹⁾

II.

Flórenczben a Medici Lőrincz által alapított Laurentiana könyvtár hat Corvin-codexet tartalmaz, melyeket Bandini jeles catalogusában leír.

Mindazáltal magam is átvizsgáltam azokat, remélvén, hogy talán jegyzeteikben felismerendem Vitéz kezének vonásait. És nem csalódtam.

Ugyanis a Macrobius munkáját tartalmazó codex kétségtelenül Vitéz könyvtárából került Mátyás birtokába.

¹⁾ Az egyiket említi Mazuchelli. Tartalmazta Joannes Damasceus és Anselmus Cantuasensis néhány munkáját.

Negyedrétű 116 levelet tartalmazó XV. századbeli hártya kézirat; mely a florenczi műintézetek egyikében másoltatott. Magassága 35, szélessége 23 centimeter.

Az első levél három oldalát arabeszkcs lapszél környezi, a mint ez az egyszerűbb Corvinákon gyakran előfordúl. Az alsó lapszélen két géniusz tartja a babér-koszorút (stemma), melynek a czimpaizsot kellett volna befogadni. Itt azonban üresen áll.

A czímlap élén arany betűkkel áll a könyv czíme:

MACROBII THEODOSII ILLVSTRISSIMI SATVRNALIORVM LIBER PRIMVS INCIPIT.

A codex mind az öt könyvet tartalmazza. A kezdőbetűk díszesek. Egyébkint a hártya és az írás középszerű.

Majdnem minden lapon vannak jegyzetek, melyek minden kétséget kizárólag Vitéztől származnak. E jegyzetek legnagyobb részben a szöveg tartalmára, különösen csillagászati és természetrajzi adatokra, emlékeztetnek, és a szövegben előforduló tulajdonnevek is ki vannak írva — részben a szokatlanabb kifejezéseket jelölik meg és magyarázzák.¹⁾

Igen fontos az a jegyzet is, mely a codex utolsó lapján, XVI. századbeli kézírással olvasható: »Questo libro fu del Re Mathia d'Vngheria comprato in Constantinopoli dell' òre Francesco²⁾ e mandato a messer Antonio Braciolo, quale l'ha mandato a me Pier Francesco Riccio addi 29 di febbraio 1544.«

Ezen adat kétségtelenné teszi, hogy a Corvina egy része mindjárt Buda várának 1541-ben történt elfoglalása után, Konstantinápolyba szállítatott, mert három évvel utóbb egyes darabjait vásárolni lehetett.

Kiállításra és nagyságra nézve ezen codexhez teljesen hasonlít egy másik 119 levélre terjedő hártya-codex, mely Galeotti Martius-nak »De Homine« című physiologiai mun-

¹⁾ Például az első lapon Macrobius azt mondja, hogy ne róják meg őt, ha a régi írók mondásait használja. Erre Vitéz feljegyezi: »Nota non esse viciosum autorum veterum verbis uti.« — A nyelvtani jegyzetek ilyenek: »Noctu pro nocte« — »Noc pro noctu« — »Nudius quartus«. — Bandini ezen oldaljegyzeteket szintén megemlíti: »Adsunt in margina brevia quaedam summaria et gracia verba, quae suislocis docta manu reddita sunt« (II. 759. l.)

²⁾ Bandini olvasását »Oratore Franzese« kétségesnek tartom.

káját tartalmazza, mely többször nyomtatásban is megjelent. Galeotti e munkáját Magyarországon írta és Vitéz Jánosnak ajánlotta. Az ajánló-levél a nyomtatott kiadásokba is fel van véve.

Gondosan vizsgáltam ezen codexet, mert nem látszott valószínűtlennek, hogy ez az a példány, melyet Galeotti Vitéznek felajánlott. Ezen feltevésem teljes bizonyossággá nem emelkedett, de több körülmény által megerősítették. A címlap keretének alsó részében meg van a címér-paizs, melyet rézsutosan menő pólya két mezőre van osztva. De a két mezőbe festett jelvények erőszakosan ki vannak törülve. Úgy látszik, mintha a felső mezőben a liliumnak az alsóban pedig egy csillagnak nyomait lehetne felfedezni.¹⁾

Hasonlag lehetségesnek tartom, hogy az Aeneas Sylvius leveleit tartalmazó, XV. századbéli fényes hártya-codex szintén Vitéz könyvtárából származik.

Az első lapon, a hol Sbignew krakói bíbornoknak Aeneas Sylviushoz intézett levele áll, az arabeszkos lapszélén kerekded címér-paizs látható: kék mezőben arany lilium és alatta rézsutosan fekvő arany pólya.

Az ötödik levél első lapján pedig, a hol Aeneas Sylvius levelei kezdődnek, az alsó lapszél közepére hétszegletű címér-paizs van festve, arany pantallér által két kék mezőre osztva: a felső és alsó mezőben egy-egy arany lilium; a pantalléron három ezüst csillag.

Isméretes, hogy Vitéz János címérében a lilium és csillag előfordul. Igaz ugyan, hogy ennek fő eleme: az oroszlán az Aeneas Sylvius-codex címereiben hiányzik; de köztudomású, hogy az olasz műintézetek miniatörjai a címerek festésében, minden heraldikai szabályok alól emancipálva magukat, igen önkényesen és gondatlanul jártak el. Legvilágosabb tanúsága ennek a jelen codex, melyen egy kéz ugyanazt a címet lényeges eltérésekkel festette.²⁾

Annak a feltevésnek, hogy ezen codex Vitéz számára készült, indokolására még azt is felhozhatnám, hogy abban Aeneas

¹⁾ E codexet ismerteti B a n d i n i.

²⁾ Ezen codex és tartalmának részletes leírását adja B a n d i n i.

Sylviusnak Vitézhez intézett oly levelei találtak, melyek más codexekben nem fordulnak elő.¹⁾

Ugyanis e codex a nagy főpapnak számos még kiadatlan leveleit tartalmazza. És eltekintve attól, hogy e codex Vitéz könyvtárából származik-e vagy nem; ez Vitéz életrajzára és hazánk történetére megbecsülhetetlen kútforrásul szolgál.

Az 1453-dik és azt követő két esztendőnek eseményeiről sehol oly részletes és érdekes közleményeket nem találunk. Hunyady Jánosnak és a magyar rendeknek viszonya V. Lászlóhoz, Cillei Ulrikhoz, Eizingerhez és Podjebrádhhoz; a török hadjárat előkészületei; az ezen hadjárat létesítése érdekében egybehívott frankfurti, regensburgi, német-újhelyi gyűlések, — úgy szólván minden levélben említettnek.

Igaz ugyan, hogy a kitünő humanista korának történetét több munkában feldolgozta; de a levelek számos oly részleteket tartalmaznak, melyeket a feldolgozásnál kisszerűeknek tartott és elmellőzött. E mellett a levelek az események vagy hírek hatása alatt iratván, a közvetlenség jellemével bírnak.

Mind e levelekből meleg érdeklődés szól hazánk sorsa, és őszinte rokonszenv annak vezérlő férfiai, s különösen Hunyadi János és Vitéz János iránt.

Kötelességemnek fogom tartani e leveleket méltó kiadásban közrebocsátani, és ekképen jóvá tenni a mulasztást, mely az európai történetírók részéről, szemben a XV. század egyik legnagyobb írójával, államférfiával és pápájával szemben, majdnem megfoghatatlan.

III.

Bolognában a régi egyetem könyvtára is őriz egy fényesen kiállított Aeneas Sylvius-féle levél-gyűjteményt. A főpapnak e kötetben foglalt levelei mind megjelentek nyomtatásban. De kiadatlan Liscius Miklósnak V-dik László csehországi titkárának hosszú levele, melyet tiz nappal Cillei Ulrik halála

¹⁾ Ezeket felvettem ily című kiadásomban: »Zrednai Vitéz János politikai beszédei és Aeneas Sylviusnak hozzá intézett levelei.« Buda-pest 1878.)

után, november 21-én Aeneas Sylviushoz irt, és a melyben úgy magáról a catastrófáról, mint a megelőző és követő eseményekről több új részlet foglaltatik.

De Bolognában nem annyira köztörténeti adatokat kerestem, mint inkább a nagy hírű egyetemet látogató magyarok nyomait óhajtottam kutatni.

Mert mikor Szilády Áron 1868-ban, az Akadémia megbízásából ott járt, nyomozásai nem vezettek eredményre. Miként jelentéséből tudjuk, nem talált egyebet, mint a tanároknak 1568-ban és a tanulóknak 1717-ben kezdődő lajstromait; minélfogva arra szorítkozott, hogy az egyetemi épület csarnokaiban elhelyezett czimerekről lejegyezte néhány XVI. századbéli előkelő magyar tanulóknak nevét.¹⁾ Pedig kétségtelen, hogy a XIII. századtól kezdve sűrűn keresték fel hazánkfiain e főiskolát. Én némileg szerencsésebb voltam. Constatálnom kellett ugyan, hogy az egyetem régi anyakönyvei mind elenyésztek. Mindazáltal egy fiatal tudósnek Carlo Malagolanak kalauzolása mellett, az Archivio Municipaleban átvizsgálhattam a kánoni jog tudorainak 1377-ben kezdődő lajstromát; továbbá a natio germanica anyakönyveit, melyek a XIII. századtól kezdve fennmaradtak és legújabbán a Malvezzi grófok magán-levéltárában épen a nevezett tudós által felfedeztettek.

Az első kéziratnak czíme: *Primus liber secretus Juris Pontificii ab anno 1377 ad annum 1528.*

Az első magyarral 1384-ben találkozunk. »Die 24 septembris Andreas de Ungaria suppositus fuit examini privato . . . et fuit ab omnibus approbatus, excepto uno ex ipsis doctoribus.«

A következő (1385) évben két magyar veti magát alá a szigorlatoknak.

»Die 7 augusti suppositus fuit privato examini dominus Johannes de Ungaria archidiaconus de Bocho (?) et Rector Universitatis dominorum Ultramontanorum . . . et fuit votum omnium doctorum in efectum reprobo, preter unum contra dixit approbo.«

»Die 30 augusti doctoratus fuit publice in sancto Petro

¹⁾ L. Akadémiai Értesítő. 1868. 229. l.

dominus Leo de Ungaria. Dominus Bartolomeus de Saliceto fecit sermonem archidiaconi: demum insignitus fuit per dominos doctores suos, videlicet a domino Guasparo habuit librum, a domino Laurentio biretum et annullum. Et induit omnes doctores dicti Collegii panno uno videlicet celestino, quare ipse benedicatur in perpetuum et ultra, namque homo nobilissimus est.«

A XV. századbeli szigorlók között a következő magyarokkal találkozunk:

1401 die 25 julii Lancislaus de Ungaria tunc rector dominorum Ultramontanorum.

1410 die 20 marcii Dominus Nicolaus Johannis de Strigonio.

1433 die 7 junii Dominus Dionisius Nicolai Zeech de Ungaria. ¹⁾

1439 die 10 octobris Dominus Augustinus de regno Ungarie. ²⁾

1451 die 20 februarii Albertus Jacobi de Angach de Ungaria prepositus ecclesie Quinqueecclesiensis.

1455 die 7 novembris Gregorius de Ungaria.

1457 die 17 januarii Petrus Ungarus.

1457 die 8 februarii Michael de Ungaria de Wacia.

1457 die 23 februarii Gregorius de Ungaria.

1457 die 9 aprilis Demetrius de Ungaria.

1457 ineunte mense julii Petrus de Ungaria canonicus ecclesie Strigoniensis.

1458 die 13 marcii Johannes Miler de Ungaria.

1458 die 5 decembris Simon de Ungaria.

1467 die 13 julii Nobilis et doctus vir Dominus Stephanus de Ungaria Serenissimi Regis Ungarie Secretarius. ³⁾

¹⁾ Szécsi Dénes, később esztergomi érsek és bíbornok.

²⁾ Kétségkívül az, ki Mátyás uralkodása alatt győri püspök volt.

³⁾ Ez Mátyás király által a pápához követségbe küldetvén, útközben megállapodott Bolognában, és július 9-én az egyetemenél dispensatiót eszközölt ki »ut non obstante quod non legerit vel repecierit nec audierit decretum iuxta formam statutorum nostrorum, nihilominus admitti possit ad examen iuris canonici, quandocunque sibi placeret«. És már négy nappal utóbb olvassuk, hogy »examinatus fuit et unam tantum reprobacionem habuit, verumquia ipse predixerat se habiturum illam ab uno doctorum qui erat sibi inimicus, et etiam quam optime se habuit in recitatione punctorum; de voluntate omnium doctorum et de gracia speciali pronunciatum fuit ipsum approbatum nemine discrepante.«

1468 die 25 junii Benedictus Johannes de Yzpel de Ungaria.

1473 die 21 augusti Dominus Blasius de Ungaria.

1473 die 21 augusti Dominus Clemens de Ungaria canonicus ecclesie Quinqueecclesiensis.

1473 die 21 augusti Dominus Thomas de Ungaria diocesis Quinqueecclesiensis.

A magyarok az egyetemen külön nemzetet, nátiót, képeztek. Mindazáltal többen felvétették magukat a német nemzet körébe, s így annak anyakönyvébe is bejegyeztettek. A legrégebb s legfontosabb adat, melyet abban találunk, a következő feljegyzés 1471-ből:

»Reuerendissimus Dominus Nicolaus Stoltz de Slantz de Silesia ecclesiae Vuaradiensis in Ungaria Episcopus pro se et Domino Joanne Stoltz de Slantz fratre suo, Joanne de Caschovia Decretorum doctore pedagogo suo, Gregorio Nencke canonico Agriensi, Nicolao de Slaboni capellano suo, Gaspare de Augusta, Christophoro de Seydelitz, Joanne de Ratispona, omnibus suis familiaribus, ducatus duos soluit.«

Ezen adat azért oly fontos, mert megismertet minket azon főpapnak, ki 1471-ben a váradi püspöki széket elfoglalta, családi nevével és származásával. Ekkorig ugyanis egy adatot birtunk róla, melyben csak keresztnéve fordul elő.¹⁾ Sziléziai származású volt tehát; és így Mátyás király a nagyváradi püspökségre egymás után két sziléziai és egy morva származású főpapot nevezett Vitéz János utódául: Beckensloer Jánost, Stoltz Miklóst és Pruisz Jánost.

A bolognai magyar tanulóknak emlékét nem csak az egyetem anyakönyvei tartották fenn. Többek annyira bírták tanáraik tiszteletét, hogy ezek munkáikat nekik ajánlva bocsátották közre. Ily munkát a XV. század végéről és a következő elejéről három ekkorig ismeretlent találtam a bolognai egyetem könyvtárában.

1. Commentarii Questionum Tusculanarum editi a Philippo Beroaldo. (Nyomatott Bolognában 1496. ívrétű 129 levél.)

¹⁾ Pray Specimen Hierarchiae II. — 1. idézi a római cúria számadási könyveiből: »1470 die 19 septembris Nicolaus electus Varadiensis provisus quarta augusti obligat florenos 2000.«

Az ajánlólevél czíme: *Philippi Beroaldi Bononiensis ad Nobilem Philippum Gyulanum Pannonium discipulum suum epistola.* ¹⁾

2. *Elegidia Joannis Baptiste Pii Bononiensis.* (Nyomatott Bolognában 1509, negyedréti 92 levél.)

Az ajánló levél czíme: *Ad magnificum Dominum Laurentium Bisticium Pannonium, nobilissimum Joannes Baptista Pius Bononiensis.*

Magasztaló kifejezésekkel szól róla és nagybátyjáról Szakmári György pécsi püspökről.

A könyv végén, a 87—92. leveleken, függelékül magyarországi tanulóknak versei vannak kinyomatva. És pedig:

Valentini Cibelei ²⁾ *Varasdiensis Epigramma ad lectorem librorum Joannis Baptistae Pii.*

Eiusdem. (Más epigramm.)

Eiusdem ad Laurentium de Bisticia.

Ad opus Musaeum Pii Baptistae Bononiensis Sebastiani Maghi Pannonii Hexasticon.

Ad lectorem eiusdem.

3. *In Carum Lucretium poetam Commentarii a Joanne Baptista Pio editi.* (Nyomatott Bolognában, 1511, ívrétű 234 levél.)

Az ajánlólevél czíme: »*Reverendissimo ac Augusto Antistiti Domino Georgio Cassouio* ³⁾ *Regis illustrissimi pannonici ac boemici supremo secretario Episcopo Quinqueecclesiensi, Patrono colendo, Joannes Baptista Pius Bononiensis.*

Végre megemlítem, hogy két magyar tanulónak, kik a bolognai egyetemet a XVI. század elején látogatták, emlékezetét a florenzi Laurentiana-könyvtár egy XVI. századbéli hártycodex is fenntartotta. Ez az egyetem egyik tanárának verseit tartalmazza. Czíme: »*Achillis Philerotis Bochii bononiensis lussum libellus ad diuum Leonem X. Pont. O. M.*

¹⁾ Kiadta ezen ajánló-levelet Kemény József gróf, de ő csak a későbbi 1499-iki velencei kiadást ismerte. (L. Történelmi és irodalmi kalászatok 51. l.)

²⁾ Ezt az a Valentinus Cibeus, ki később mint pécsi kanonok 1517-ben Hagenauban kiadta »*Opusculum de laudibus et vituperio vini et aquae*« című munkáskáját.

³⁾ A kassai származású Szakmári.

A 22 levélen három distichon áll, melyet tanítványa a fentebb említett Sebastianus Magius Pannonius nevében egy másik magyar tanítványának halálára irt. Czíme: »Tumulus Pauli Pannonii. Pro Seb. Magio Pan. discipulo.«

IV.

A pisai, luccai és ravennai könyvtárakban, bár középkori codexekben gazdagok, a hiányos és felületes catalogusok vezetése mellett, semmit sem találhattam, a mi különösebben magára vonta volna figyelmemet. Ha valaki elég idővel rendelkeznék, hogy a codexeket sorban átvizsgálja, bizonyára más eredményre jutna.

Mindazáltal a luccai városi könyvtár egyik tizenkettedik századbéli (1413. számú) hártya-codexéből (*Taxae omnium mundi Ecclesiarum*), mely a katolikus főpapok által a római curiának, megerősítésükért fizetendő díjakat sorolja fel, kijegyeztem a magyarországi egyházakat. Úgy gondolom, ezen korból még nem bírjuk azokat összeállítva.

Agriensis in Vngaria et prouincia Strigoniensi fl. VIIIC (800).

Bosnensis in Vngaria et prouincia Colocensi flor. IIC (200).

Cenadiensis in Vngaria et prouincia Colocensi flor. VIIIC.

Colocensis¹⁾ in Vngaria flor. IIM (2000).

Jauriensis in Vngaria et prouincia Strigoniensi flor. VIIIC.

Nitriensis in Vngaria et prouincia Strigoniensi fl. CCLXXV.

Quinqueecclesiensis in Vngaria et prouincia Strigoniensi flor. IIIMIIIC (3400).

Sirmiensis in Vngaria et prouincia Colocensi flor. C.

Strigoniensis in Vngaria flor. IIM.

Transiluana in Vngaria et prouincia Colocensi flor. MVC.

Valciensis vel Vachiensis in Vngaria et prouincia Strigoniensi flor. VC.

Varadiensis in Vngaria et prouincia Colocensi flor. IIM.

Vespriminensis in Vngaria et prouincia Strigoniensi flor. VIIIC.

¹⁾ A bácsi érsekség nem említettik.

Zagrabiensis in Vngaria et prouincia Colocensi flor. IIIC.

Az előkelőbb monostorok apátai szintén fizették a megerősítési taksákat. A hosszú sorozatban a következő magyarországi kolostorokat találtam:

Andree prope Worsengrad ¹⁾ ordinis sancti Benedicti diocesis Vesprimiensis flor. LXVI.

Benedicti ordinis eiusdem sancti diocesis Strigoniensis flor. CC.

Benedicti de Peccauaradino ²⁾ Quinqueelesiensis diocesis flor. —. ³⁾

Georgii de Dumbo ordinis sancti Benedicti diocesis Colocensis flor. LXXXIII.

Ipoliti de Zoborio ordinis sancti Benedicti Nihiensis flor. —.

Ipoliti de Zabadio ordinis sancti Benedicti diocesis Strigoniensis flor. —.

Marie Almasi ordinis sancti Benedicti diocesis Vesprimiensis flor. XXXIII.

Marie de candelis ordinis — diocesis Strigoniensis flor. CLXVI.

Marie de Czikador ordinis Cisterciensis diocesis Quinqueelesiensis flor. —.

Marie de Capan ostrari ⁴⁾ ordinis sancti Benedicti diocesis Januensis (sic) flor. —.

Marie Honesteuallis ordinis Cisterciensis diocesis Quinqueelesiensis flor. —.

Marie de Olbach diocesis Agriensis ordinis sancti Benedicti flor. —.

Marie de Schepus ordinis Cisterciensis diocesis Strigoniensis flor. CL.

Marie de Seplak ordinis sancti Benedicti diocesis Agriensis flor. —.

Marie Sichador ⁵⁾ ordinis Cisterciensis diocesis Quinqueelesiensis flor. —.

¹⁾ Visegrád.

²⁾ Pécsvárad.

³⁾ Több helyen a díj vagy a rend nincs kitéve.

⁴⁾ Koppánmonostor.

⁵⁾ Czikador.

Marie de Toplica ordinis Cisterciensis diocesis Zagrabiensis flor. IIIC.

Martini de sacris partibus¹⁾ ordinis sancti Benedicti diocesis Jauriensis flor. IICL.

Mauritii de Beel ordinis sancti Benedicti diocesis Vesprimiensis flor. L.

Michaelis de Bata ordinis sancti Benedicti diocesis Quinqueelesiensis flor. CXXXIII.

Patwaradiensis²⁾ ordinis sancti Benedicti diocesis Quinqueelesiensis flor. VIC.

Saluatoris de Saxardia ordinis sancti Benedicti diocesis Quinqueelesiensis flor. LXVIII.

Trinitatis de sancta Trinitate ordinis — diocesis Quinqueelesiensis flor. XXXIII.

V.

A modenai királyi könyvtár és levéltár hazánkra nézve kiváló fontossággal bír. Ez ugyanis a ferrarai hercegek, az Eszterházy-uralkodó ház könyvtára (Bibliotheca Estensis most is a címe).

Az Eszterházy a XV. század tudomány-pártoló fejedelmi családai között kiváló helyet foglaltak el. Magyarországgal szoros összeköttetésben állottak Mátyás neje Beatrix által, kinek nővére Hercules ferrarai hercegnek neje volt; és ennek fia Hippolyt által, kit Mátyás gyermekkorában esztergomi érsekké nevezett ki, s kinek összes levelezései, irományai és könyvei halála után (1520) a családi könyv- és levéltárba kebelezettek.

Báró Nyáry Albert volt hazánkifiai között az első, ki e kincsekre a magyar történetbúvárok figyelmét felhívta, és úgy a levelezések mind az esztergomi érsekség és egri püspökség gazdasági számadásainak egy részét lemásoltatta.³⁾

Azóta azonban a roppant anyag-készlet folyamatban levő rendezése alatt, még sokkal több leveleket és számadási könyveket hoztak napvilágra. Legújabbán került elő a bibornok ingó-

¹⁾ Pannonhalma

²⁾ Úgy látszik, tévedésből másod izben fordul elő Pécsvárad.

³⁾ Első jelentése a »Századok« 1867-iki folyamában jelent meg.

ságainak bő leltára, mely halála után készült. Címe: *Inventarium seu descriptio rerum et bonorum, Ill^{mi} et R^{mi} olim Domini Domini Hippolyti Cardinalis Estensis etc. inceptum de anno Domini 1520 die 3 mensis Septembris.*

Külön fejezetekben sorolja fel arany- és ezüst szereit, szőnyegeit, szőrméit, ruháit, fegyvereit, könyveit stb.; melyek többnyire tüzetesen le vannak írva. És úgy szólván mindenik tárgynál meg van jegyezve, vajjon mely országban és mely országnak izlése szerint készült. Természetes, hogy miután a bíbornok számos éveken át Magyarországon tartózkodott, ingóságainak nagy részét itt szerezte be. Ennek következtében minden lapon fordulnak elő: »coppe alhungaresca« — »cuchiere alhungaresca«, — »pugnale hungaresci«, — »fornimento da cavallo all' hungaresca« — »lana ungarasca«, — »suba alhungaresca«, — »pontege saluadege hungaresche«, — »daga all' ungharesca« — »spada all' ungharesca.« stb.

Műtörténelmünk ezen leltártól, mely az Akadémia részére le fog másoltatni, gazdag gyarapodást vár.

E közlőnyt kiválóan érdekli a leltár azon fejezete, mely a bíbornok könyvkészletét tartalmazza.

Egy harmincz évvel korábban (1490) készült leltár, mely az esztergomi érseki palota ingóságairól szól, szintén tartalmazza az ott találtató könyvek lajstromát, a mely azonban sokkal rövidebb és hiányosabb mint az, melyet az 1520-iki inventárium nyújt. Ez utóbbi száz könyvet sorol fel. Köztök 40 nyomtatvány, a többi kézirat, melyek közül négy Hippolytnak van szerzője által ajánlva. A lajstromban egyébkint csak egy könyv fordul elő, mely címénél fogva érdekel minket. Ez egy nyomtatott magyar krónika. Vagy a Hess András által nyomtatott budai, vagy a Thúróczy-féle krónika.

Mint hogy a középkori könyvtárak jegyzékei a legnagyobb ritkaságok közé tartoznak, mindkettőt a jelen füzetben közlöm.

Valószínű, hogy az itt felsorolt könyvek és codexek nagy része maig meg van a modenai könyvtárban, és nem egy azok közül Vitéz János vagy Mátyás könyvtárából került Hippolyt kezeibe.

E miatt Csontos János múzeumi könyvtári segédőrral a megbizással küldetett Modenába, hogy a könyvtár középkori kézíratait és ősnymtatványait egyenként vegye vizsgálat alá.

Egyébkint az Eszték könyvtára, később is, a XVI. században gyarapodott fényes Corvinákkal, melyek Buda megvétele után Velenczében vásároltattak a herceg részére. Ezeket először Simonyi Ernő, majd Rómer Flóris írta le. Ismertetni fogja Csontos János úr, a modenai bűvárlatairól szóló jelentésében.

Én e helyen a könyvtárnak csak egy codexét kívánom megismertetni, mely irodalomtörténetünk szempontjából nagy fontosságú, a mennyiben magyar írónak kiadatlan és ekkorig nem méltatott művét tartalmazza.

Ez XV. századbeli hártya-codex, mely 116 nyolczadrétű levélből áll. Magassága 20, szélessége 14 centimeter. Minden lapon 24 sor áll. Az írás szögletes góth betűket tüntet fel, a melyek a XV. század második felében a kolostorokban fenntartták magukat; míg az olasz könyvárusok műhelyeiben a gömbölyű betűk emelkedtek uralomra.

Czímlapja díszes. A baloldalon virág-ghirlande fut végig. A lap alsó szélére is virágok vannak festve.

A nagy kezdőbetűben (P) bíborba öltözött fejedelem alakja ül, ily körirattal: Dominus fortitudo mea.

A lap élén arany betűkkel a következő inscriptió olvasható: Ad Illustrissimum principem Dominum dominum Herculem Ducem preclarissimum floride civitatis ferrariensis Mutine et Regii Marchionem estensem Rodigiique comitem etc. Libellus per fratrem Andream pannonium chartusiensem editus prefatio.

Az első levelet és a második első lapjának egy részét betölti az ajánló levél, mely Hercules herceg dicsőítését tartalmazza.

A 2^a lapon kezdődik az első fejezet. Czíme: De origine clarissime Illustrissimeque domus Estensis Capitulum primum.

A többi fejezetek czímei a következők:

4^b lap. De eodem Capitulum secundum.

5^b l. De promociione domini domini Herculis ducis clarissimi floride ciuitatis Mutine ac Regii etc. Capitulum tertium

8^b l. Exortatio ad virtutes Capitulum quartum.

9^b l. De virtutibus theologicis et primo de fide Capitulum quintum.

11^a l. Deffinicio fidei Capitulum 6.

13^a l. Quod sit unus verus et summus deus Capitulum VII.

14^a l. Quod in mente reperitur imago beatissime trinitatis Capitulum octavum.

17^b l. Quomodo fidem incarnationis verbi divini et nati-
vitatís eiusdem tua excellentia credere debeat Capitulum nonum.

19^b l. De spe Capitulum decimum.

21^b l. De caritate Capitulum undecimum.

24^b l. De virtutibus cardinalibus Capitulum XII.

26^b l. De prudentia Capitulum XIII.

29^a l. De secunda virtute cardinali que est Temperancia
Capitulum XIV.

30^b l. De ebrietate Capitulum XV.

31^a l. De luxuria Capitulum XVI.

32^b l. De uxore Capitulum XVII.

34^a l. De castitate Capitulum XVIII.

36^a l. De liberalitate Capitulum XIX.

37^b l. De veritate.

38^a l. De fortitudine Capitulum XX.

39^a l. De speciebus fortitudinis Capitulum XXI.

40^a l. Quod non oportet fidere propriis viribus principem
Capitulum XXII.

43^a l. De dotibus summi ducis Capitulum XXIII.

44^b l. De prima virtute summi ducis Capitulum XXIV.

46^a l. De Magnanimitate Capitulum XXV.

47^a l. De mansuetudine elementia et magnificentia Capitu-
lum XXVI.

48^b l. De virtutibus bellicis et rebus preclarissime gestis
magnanimi ducis domini domini Herculis Capitulum XXVII.

51^a l. De rebus excelsis secundo ab eodem duce magna-
nimo gestis Capitulum XXVIII.

52^b l. De genere bellorum Capitulum XXIX.

54^b l. De bellicis virtutibus quibus omnis inimicorum forti-
tudo superatur Capitulum XXX.

56^a l. Quare milites boni et christiani nonnunquam in ma-
nibus malorum et infidelium traduntur Capitulum XXXI.

58^a l. Exhortacio ad vindicandam iniuriam christi hiesu ab impurissimis Machumetanis illatam. Capitulum XXXII.

60^a l. De desolacione christianorum Capitulum XXXIII.

62^a l. De coadiutoribus Capitulum XXXIV.

63^b l. De auxilio clarissimi Senatus dominorum inclite urbis Venetiarum Capitulum. XXXV.

65^b l. De laude clarissime domus Estensis Capitulum XXXVI.

67^a l. De Justitia que est quarta virtus theologica Capitulum XXXVII.

68^a l. Quadruplex est Justitia Capitulum XXXVIII.

71^a l. Quod principibus maxime conuenit habere iustitiam Capitulum XXXIX.

72^b l. De Iniustitia et rapina que opponitur huic preclare virtuti Justitie Capitulum XL.

74^a l. De Justitia Judicum Capitulum XLI.

76^a l. De pace Capitulum XLII.

77^a l. Exhortatio ad conterendos infideles et ad felicitatem consequendam. Capitulum XLIII.

79^b l. Exhortatio ultima Capitulum ultimum.

A 80^b lapon a szöveg ezen szavakkal végződik: Explicit liber primus.

A 81^a lap élén arany betűkkel áll a második könyv czíme:

»Ad eundem Illustrissimum et excellentissimum principem dominum dominum Herculem ducem vere clarissimum floridarum Civitatum Ferrarie, Mutine et Regii, Marchionem Esti, Rodigiique Comitem etc. Libellus super discessu Domini Borsii ducis per eundem fratrem Andream pannonium ordinis cartusiensis editus incipit.«

Ezen bevezetés szövegének kezdőbetűje díszesen van kiállítva.

A fejezetek czímei a következők:

81^b lap. Lamentatio lugubris Capitulum primum.

83^a l. De essentia et origine anime Capitulum secundum.

84^b l. De potentia anime Capitulum tertium.

86^a l. De anima rationali Capitulum quartum.

87^b l. De immortalitate anime Capitulum quintum.

89^a l. De secunda morte que est corporis Capitulum sextum.

90^a l. Quid sit mors Capitulum septimum.

92^a l. De genere et ordine mortis Capitulum octavum.

93^a l. De memoria mortis Capitulum novum.

95^a l. De tertia morte que anime et corporis simul Capitulum X.

97^b l. Que anime separate ab igne infernali puniantur Capitulum undecimum.

98^a l. Quomodo corpora dampnatorum ab igne infernali non consumuntur Capitulum duodecimum.

100^b l. Miraculum Capitulum decimum tertium.

102^a l. De virtutibus domini ducis Borsii Capitulum XIV.

104^a l. De ordinibus beatorum Capitulum XV.

105^a l. Secundus ordo beatorum Capitulum XVI.

105^b l. Tertius ordo beatorum.

106^a l. Quartus ordo beatorum Capitulum XVII.

106^b l. Quintus ordo beatorum Capitulum XVIII.

107^a l. Sextus ordo beatorum.

107^a l. Septimus ordo beatorum.

107^a l. Octavus ordo beatorum.

107^b l. Nonus ordo beatorum Capitulum XIX.

109^a l. Quod in purgatorio sola diuina iustitia anima puniantur Capitulum XX.

110^b l. De suffragiis mortuorum Capitulum XXI.

112^a l. De iisdem Capitulum XXII.

113^a l. Capitulum XXIII.

114^b l. De gaudiis beatorum Capitulum XXIV.

Ezen fejezettel a 115^a lapon a könyv be van fejezve.

A könyv tartalmának ezen vázlata is első tekintetre mutatja, hogy egészen sajátzerű irodalmi termékkel állunk szemben, mely historiai és vallási, általános érdekű és alkalmi vonatkozású részeket tartalmaz.

A munka e mellett szembetűnően állítja elének az átmene- tet a scholastikai tudomány és a renaissance között. Dogmatikai fejtegetései és morális oktatásai a kartauzi szerzet régi iskolai tradícióinak hatása alatt állanak. Ellenben historiai elbeszélései és politikai kitérései a humanismus jellemét viselik magukon, melynek irálya által, a classicus nyelv, a Liviust utánzó mondat

alkotás által is kiváló képviselője. E mellett az Eszték dicsőítője, távol hazájától, a ferrarai kolostor magányában sem feledkezik meg szülőföldjéről, Magyarországról, melynek érdekében melegen buzdítja a keresztény uralkodókat a török elleni háborúra.

Arra a kérdésre, mikor írta Andreas Pannonius e munkát? könnyen válaszolhatunk. Kevéssel Borso herczegnek 1473-ban bekövetkezett halála után.

A szerző személyéről, életének viszonyairól semmit sem tudunk. De ismeretes, hogy nem ez volt egyedüli műve. A vatikáni könyvtárban: ily című kézirata találtatik: »De regis virtutibus ad Mathiam Hungariae Regem.«¹⁾

A munka, melyet ismertettem mindenestre megérdemli, tartalmánál fogva is, hogy napvilágot lásson. Miként szerzője életében Olaszország tudományos köreiben díszére vált hazánknak; úgy munkája még ma is dicsőséges emléke lesz XV. századbeli műveltségi állásunknak.

ESZTEI HIPPOLYT ESZTERGOMI ÉRSEK KÖNYVTÁRÁNAK JEGYZÉKEI 1490- ÉS 1520-BÓL.

(A modenai állami levéltárból.)

I.

1490 adi 6. ottobre in buda.

Questo si e lo inventario de tutte quelle cose che sono in doe Casse de maistro sebastiano da lugo preceptore che fu de lo Illmo et R^{mo} S. arciepiscope le qualle robe funo viste questo di sopraditto de Comisione del R^{do} misser beltrame de Costabili Governatore el qualle mi comesse che dovesse farre questo inventario in presenza di li infrascritti testimonii le qualle robe serano ala volonta et ordinacione del sopraditto Governatori.

¹⁾ Felhozta Montfaucon. Bibliotheca Bibliothecarum. I. 108. l. — Fabricius Bibliotheca latina. I. 95. l. áll ez: »Andreas Nicolai ordinis minorum Carthuniensis circa annum 1464 cuius Commentarii in Genesim a Willoto et aliis memorantur.« Vajjon nem ugyanez-e az, a mi Andreas Pannonius-unkkal? . . .

questi funo li testimonii.

messer Cristofallo episcopo di modrusa.

frate Jacomo da parma Confessore de la Regina.

frate Jeronimo suo compagno.

frate bonaventura Capelano del R^{mo}.

messer agustino benzo fizigo del R^{mo}.

pandolfo da ferrara.

bigo di Caluri suvo famio del Governatore.

Zanzone insaponatore.

Joan piero pincharo.

E prima uno suo libretto di soi ricordo piccolo soperto di bergameno intitolato: liber rationum mei sebastiani: de manu sua.

Omissis etc.

l i b r i

1. Uno plinio in stampa di banbasina
 - Uno omero Greco in banbasina
 - Uno Teodoro latino in banbasina
 - Uno geneblogo del bocacio
5. Uno vocabulista Greco
 - Uno Cicerone de natura dei
 - Uno Expositore sopra martialle
 - Uno Comento sopra vergilio
 - Uno somnia scipionis
10. Uno prisciano.
 - Uno epistole di ovidio con alcune operette
 - Uno Tribraço in versi
 - Uno Chlaudiano
 - Uno Lucano in pena
15. Uno svetonio Greco
 - Uno aulegio (Aulo Gellio)
 - Lo pardose de Juvenalle
 - Uno quinto A. pedialis (?)
 - Uno svetonio in Gramatica
20. Uno dionisio alicaniensis (sic)
 - Uno franciscus nigiera
 - Uno Johane Calfurio

- Uno vocabulista Greco e latino
 Uno verzilio con el Comento
 25. Doe parte de plutarco in stampa
 le fabule de isopo
 Dui ovidii mazori
 Uno ulpiano alesandrino disligato
 Uno laurencio vala disligato
 30. Uno simone Januense disligato
 Uno satiro disligato
 Uno silio italico disligato
 Uno onibone vicentino disligato
 Uno quinto Curcio disligato
 35. Uno Tulio disligato
 Uno anibale Marzelino disligato
 Uno altro onibone sopra lucano disligato
 Uno Juvenale satira disligato (?)
 Uno de divisione literarum disligato
 40. Uno Torrelio in Gramatica ligato
 Uno noni marzalo ligato
 Uno libro de epistole moderne a pena
 Uno P. Candidi ligato
 Uno Quintiliano ligato
 45. Uno Teofrastus de plantis ligato
 Uno Comento de Tibulo ligato
 47. Uno Galioti martii ligato
 Molti altri libri disligati posti su di sopra a stampa
 poteno essere e perfetti serano: circa volumi dezi.
 Omissis etc.

1491.

- Dispensatione di robe di maistro sebastiano a mia
 saputa.
 homerus
 Plinius de naturali istoria
 50. Torrelius
 Cicero de natura deorum
 Simon Genuensis

- Apianus Alesandrinus
 54. Teofratus de plantis
 al preposito di santo Stefano
 Virgilo
 Franciso nigro } per impresto dise el Governatore.
 57. Marzello }

II.

Inventarium sive descriptio rerum et bonorum q.
 Domini Hippolyti Cardinalis Estensis etc. Incep-
 tum de anno Domini Milesimo Quingentesimo Vi-
 gesimo, die tertia mensis Septembris.

— Capitulo de libri. —

Uno libretto in Carta bona picholo volgare che è una Com-
 media in laudem Cesaris coperto de Curame rosso sfogheriato
 cum oro.

Uno libretto in charta bona intitolato allo Illu^{mo} Duca Va-
 lentino coperto de Curame rosso sfogheriato.

Uno libro in lingua Thodesca da fare polvere da Bombarda
 et fochi Artificiati et altre cose coperto de Curame cum quatro
 fibie da zulare.

Uno libro de Recepte de più et diverse cose parte in charta
 bona et parte bambasina alto coperto de curame rosso.

Uno libro volgare disliga in Dialogo de anima composto
 per uno frate Melchiore da Parma del ordine de San Francesco.

Opera de messer Joanne Leone latina in uno libretto co-
 perto di Dalmascho morello intitolato allo Illmo et R^{mo} hipolyto
 Cardinale estense.

Opera de uno mastro Benedecto frate heremitano in titolato
 al predetto R^{mo} Cardinale coperto de cordovan Morello sfogheria.

Uno libro in charta bona coperto de Curame verde sfoghe-
 ria d'oro da fare machine et ediftii in più et diversi modi scripto
 a penna.

Uno libro simile in Charta Bambasina scripto a penna co-
 perto de cartone cum curame rosso stampito.

Un altro simile in charta de papiro in lingua Franzese Coperto de montanina Biancha vechio cum dui azulli.

Vegetio a Stampa coperto de Curame morello in carta bambasia quasta la Coperta da uno capo.

Valerio Mazimo in Stampa d'aldo Coperto de Curame azurro sfogheria d'oro.

Le opere del pontano in Stampa d'aldo coperto de Curame rosso sfogheria d'oro.

Egloge de più auctori in Stampa d'aldo coperto de curame azurro sfogheria d'oro.

Quintiliano in Stampa d'aldo coperto de Curame morello.

Pomponio de sculptura in Stampa d'aldo in Carta bona coperto de curame morello Cum stringhe de seda da azullare.

Epistole de plinio secondo in stampa d'aldo coperto de curame verde fogheria cum alcune rosette.

Svetonio de vita Cesarum in Stampa d'aldo coperto de curame rosso.

✦ Le chroniche de hungaria a stampa in Carta Bambasina coperto de curame rosso stampito.

Le Ephitome de plutarcho et altre opere a stampa in Charta Bambasina cum albe et fundello de curame rosso.

Opera de Francesco Pasio Parmesano a Stampa in Carta Bambasina coperto in albe et uno fondello rosso.

Uno paro de Regule de Sepontino a Stampa. In Cartone coperto de Curame rosso, cum Azulli de Seda.

Opera de Christophoro Rapallo Dedicata a Pa Sixto pontifice maximo coperto de Curame negro stampito et sfogherato vechio.

Opere de Justino et Lucio Floro in stampa d'aldo Coperte de Curame rosso sfoghera cum due fibie.

Le Deche de Tito livio in stampa d'aldo Coperte de Curame rosso stampi cum due fibie.

Opere de Tito Livio de Bello Macedonico et Asiatico in stampa d'aldo Coperto de Curame rosso stampi cum due fibie.

Opere de Tito livio de secundo Bello punicho in stampa d'aldo coperto come li suprascripti.

Opere de Mario equicolo in stampa et carta Bambasina coperto cum albe et fundello rosso.

Annotatione de Svetonio de Joann Baptista Egnatio Veneto in stampa et charta Bambasia coperto in Cartoni cum Curame rosso sfoghera d'oro cum stringhe de curame a cercho.

El suplemento delle Chroniche in stampa et charta Bambasina coperto de Curame rosso stampito novo.

Li Commentarii de Julio Cesare in stampa d'aldo coperto de Curame morello. Stampi cum dui Azulli.

Deche de livio in stampa d'aldo coperto de curame negro sfoghera.

Libretto de Recepte da Cavallo coperto de Cartoni cum Curame rosso a Torno stampi.

Apophthegmate de Plutarcho in Stampa et Charta Bambasina.

Raphaelle Regio interprete De vita Regum et Imperatorum Coperte de curame morello Stampi et cordeline a cercho.

Epistole de Tulio senza Commento in Stampa et Carta Bambasina coperto de Albo et fondello a tre fibie.

Vita et fabule de Esopo in Grecho cum fondello rosso et albe cum uno Azullo senza fibia.

Libretto cum varii designi coperto de Cartoni et Curame morello et strenghe per Azulli vechio.

Opera d'ulivieri doctore in le arte et Medicina. De Divina Sapiaentia in charta bona Minia. Dedicato allo Illu^{mo} et R^{mo} Cardinale Estense Coperto de Curame Turchino cum 18 pezzi de argento per fornimenti computa quattro azulli.

Svetonio in Stampa Daldo Coperto de Curame rosso foghera d'oro. O pare del Platina de Vitis Pontificum De falso et vero bono. De optimo cive ligato in Cartoni in stampa pichola coperta de curame rosso stampito.

Commentarii de Cesare in Stampa de Aldo Revisti per philippo Beroaldo liga in Cartone coperti de curame rosso. Stampi cum la ribaltina.

Uno libreto in Carta Bambasina dove non è scripto cosa alcuna ligati in cartoni coperto de Curame rosso. Stampi cum stringhe.

Svetonio de vita XII. Cesarum in Stampa pichola non d'Aldo correcto per Guidone morlione cum la coperta de curame rosso stampi cum la ribaltina.

Le opere de Plauto Comico in Stampa d'aldo Coperto de Curame Rosso. Sfoghera d'oro.

Opere de Justino Historico in Stampa d'aldo ligato in Cartoni coperto de Curame rosso stampi cum la Ribaltina.

Libro composto per maestro Piermonte ligato in Albe et fondello de curame rosso.

→ Libretto de Joan Francesco lugeri professore de Theologia dedicato allo Illu^{mo} et R^{mo} Cardinale estense scripto a penna coperto de Montanina rossa.

Epistole de Tulio in Stampa grande senza Comento liga in albe cum fondello de Curame rosso et quattro Azulli.

Libretto de Frate Antonio da Ferrara del' ordine de frati predicatori al R^{mo} Cardinale estense coperto de montanina beretina.

Erothimate greche vechie scripte a penna in Carta bona et è uno libreto picholo cum albe coperto straza.

Uno Messale secundo la Corte Romana a Stampa in Carta Bambasina liga in albe coperte de Curame rosso cum li strachantoni et azulo de octone.

Uno Breviario da Camera a Stampa in Charta Bambasina liga in Albe Coperto de curame rosso vechio.

Terentio cum cinque Commenti in charta Bambasina liga in albe cum fondelle rosso.

Uno libro de Canto in charta Bambasina a penna liga in Cartoni coperto de Curame vechio et rotto.

Vite de plutarcho in charta bona a penna ligato in Albe coperto de curame rosso stampato in forma grande.

Chroniche Spagnole a Stampa coperti de Curame vechio et strazza.

Libro intitulado Almadel Salomonis scripto a penna in charta Bambasina coperto de Curame rosso vechio.

Opera de mastro Pier Monte de brevi discursu intellectus et altre cose coperto in Cartoni cum Curame rosso supra laverà.

Tractato latino che insigna de Jugare a schachi scripto a penna liga in Albe cum fondello rosso vechio et straza.

Opera de Baptista fulgoso de Dictis et factis memorabilibus ligato in albo coperto de curame rosso vechio.

Tractato de la via del Stado de perfectione in lingua Spagnola ligato in Albe coperto de Curame negro vechio et straza.

El Panormita sopra la seconda parte dello decretale a Stampa et disliga.

L'opere del Conciliatore a Stampa disliga.

Libro de la praticcha de la musicha a stampa liga in Albe coperto de curame rosso foghera d'oro et Argentio.

L'opere del Corsetto Siciliano sopra ragione Canonica a Stampa disliga.

Opere del Pontano in soluta oratione in Stampa d'oro disliga.

Uno libro de Ragione Canonica che Comenza de vita et honestate clericorum a stampa disliga.

Opere de plinio secondo De naturali historia. Cum le Castigatione de hermolao Barbaro a Stampa disliga.

Dialogo de Stephano nigro latino a Stampa disliga.

Lectura de Ragione Canonica a Stampa che comenza de Judiciis disliga.

Libro a penna in Carta Bambasina che tracta de la natura deli ucelli et del modo del ucellaro ligato in albe de Curame Jallo foghera d'oro.

Libro in carta bona scripto a penna che tracta de morbi de Cavalli composto per uno mastro Bonifatio coperto de curame verde.

Libro in carta bona scripto a penna che Tracta de varie infirmita de Cavalli ligato in Albe coperto de Curame azzurro sfoghera d'oro.

Un altro libro de mareschalcharia de messer Pier Andrea che fu Mareschalco de la Maesta del Rè Alfonso.

Libro de Geometria in charta bona scripto a penna vechio coperto de una charta de piegora.

Un altro libro de Geometria scripto a penna in charta Bambasina liga in Cartoni coperto de curame rosso.

Libro che insigna de Cazzare composto per Bescompte de Rochalberti M^{mo} cardinale de Valenza, scripto a penna in lingua spagnola in quarto de foglio liga in Cartone coperto de Curame rosso.

Libretto picholino coperto de raso zallo De ortu solis et altre cose.

Opera de Sigismundo de fanti. De Altitudine planetarum allo Illu^{mo} et R^{mo} Cardinale da este scripto a penna cum figure picholino liga in cartoni coperto de raso morello.

Libro in Carta bona scripto a penna che è uno Tractato per Cavalli coperto de curame rosso vechio.

Un altro libro in charta bona che composto per Vegetio Coperto de montanina già rossa dipincto in le albe un cavallo et uno ucello.

Uno Quinterno in Charta Bambasina scripto a penna che uno Tractato per Cavalli coperto in una Carta de piegora.

Un altro libro seu quinterno scripto a penna in Carta bona latino de Curis equorum vechio coperto cum Carta piegora vechio.

Uno libro de Naturis equorum latino in carta bambasina scripto a penna liga in albe cum fundello de Curame.

Uno libro scripto a penna in Charta Bambasina de naturis et malis equorum coperto in Cartone cum Curame rosso sopra.

Quatro Quinterni de charta bambasina scripti a penna De medecinis equorum.

Uno libretto de designi de morsi alla spagnola coperto de curame rosso.

Uno libro de designi de Morsi ala Taliana, coperto de carta piegora.

Uno libro de remedii et medicine da Cavalli scripto a penna in carta bona ligato in Albe cum fundello de Curame già rosso vechio.

Uno Quinterno de Tractati de cavalli scripto a penna in Carta Bambasina coperto cum una charta de piegora.

Uno tractato simile liga in Cartoni coperto de Curame rosso.

Tri diurni: uno in charta bona scripto a penna minia d'oro li principii Coperto de raso Cramisino cum doe broche facte a stella et suo azullo tutti d'argento cum il suo signaculo li altri due a stampa uno coperto de curame rosso foghern d'oro senza signaculi, altro coperto de curame verde foghera d'oro cum li signaculi.

Libro de mastro Sigismundo de Fanti alo Illu^{mo} et R^{mo} S. cardinale da este. De matematica coperto de Curame morello iga in Cartone.

Quatro opere che suno una cosa medesima che mastro Piermonte a stampa e disliga.

Uno officioletto dove li septe psalmi e l officio dela Croce in Carta bona et altre oratione scripte a penna minia coperto de velu Alexandrino cum lo Azullo d'Argento.

Il Metamorphosio d'ovidio in papiro disliga.

Uno libro de Duello scripto a penna coperto de Carta de piegora strazza de sotto manza da aqua forte.

A MAGYAR KORONA TERÜLETÉN LEVŐ KÖ- ÉS KÖNYVNYOMDÁK JEGYZÉKE.

A magyarországi nyomdák eddig megjelent összeállításai egyik vagy másik tekintetből nem tekinthetők kielégítőeknek. Így például Ballagi Aladár »A magyar nyomdászat történelmi fejlődése 1472—1877« című munkájában csak a városokat, hol nyomdák léteznek, sorolja elő; a budapesti kereskedelmi és iparkamara által 1877-ben a budapesti kamarai kerület kézmű- és gyáriparáról az 1870—1875-iki években kiadott jelentésében csak a budapesti nyomdák nehánya fordul elő; a budapesti könyvnyomdászok és betűöntők önképző-egylete által a magyarországi könyvnyomdászok és betűöntők 1876-ban közzölt statistikája szintén nagyon hiányos; ennek következtében a múzeumi könyvtár a nm. m. kir. belügyministeriumot kereste meg a magyar nyomdászok teljes jegyzéke végett. A nm. m. kir. belügyministerium által leküldött összeállításban számos oly nyomda fordul elő, mely már rég megszűnt, miről a múzeumi könyvtár egyes felszólításainál győződött meg. Czélszerűnek láttuk tehát a következő sorokban a magyarországi könyv- és könyvnyomdászok, a mennyire lehetséges volt teljes jegyzékét adni, a közönséget a netalán előforduló hibás adatok szives helyreigazítására felkérve.

Arad. Goldscheider Henrik.

„ Gyulay István.

„ Réthy Lipót.

„ Ungar Samu.

Baja. Jilk Gyula.